

CÂVİDNÂME

(جاويدنامه)

Muhammed İkbâl'in

(ö. 1938)

felsefî-tasavvufî mahiyetteki
Farsça manzum eseri.

Arunun remel bahriyle yazılmış 1965 beyitlik bir mesnevi olan *Câvîdnâme* (ezelîlik kitabı), müellifinin deyimiyile "mi'racın bir çeşit felsefesi" mahiyetindedir. Bu felsefenin gerisinde ise İslâm inancının evrenselliği yatar. İkbâl kitabın son bölümünde adı Câvid olan oğluna seslenmekte, eseri ona ithaf etmekte ve onun şahsında sonsuza doğru akıp giden İslâm gençliğine bu dinin ezeli mesajını duyurmak istemektedir.

Câvîdnâme, gerçek peşinde koşan mânevîyat yolcusunun bir tür mi'racını terennüm etmektedir. Bu yolcu semaları dolaşan "zerre"dir. Fakat onun kalbi çeşitli duygu, düşünce ve tasalarla yanıp tutuşmaktadır. O, "gönlünü kimseye kaptırmamış olan hür" insandır. Şüphesiz ki yolcu İkbâl'in kendisidir. Onu Cemâleddîn-i Efgânî'ye takdim eden de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir.

Câvîdnâme'nin ana "senaryosu"nu İkbâl'in bizzat kendisi özet halinde bir hayranına yazdırmıştır. Eser klasik edebî geleneğe bağlı olarak bir münâcât ile başlar. Bunu altı feleğe yapılan yolculuk takip eder ve kitap felekler ötesi âlemden karşılaşılan olayların tasviriyile son bulur.

Münâcât esere -ve yolculuğa- bir başlangıçtır. Vakit akşamdır; şair deniz kenarında Mevlânâ'dan beyitler okumaktadır. Sonunda gerçek rehber Mevlânâ mâna âleminde kendini gösterir. Şair büyük bir edep içinde mürşidi soru yağmuruna tutar. Bunların bir kısmı mi'racın esrarı ile ilgilidir. Asıl öğrenmek istediği de insan ruhunun zaman ve mekânın ötesine nasıl geçebildiğidir. Burada zaman -mekân kavramları Zarvan (Zurvan) adı altında kişileştirilmiştir. Zarvan (eski İran'da zaman ilâhı) şaire zaman-mekân kaydından kurtulmanın şart olduğunu anlatır. Bir müddet sonra şair, Mevlânâ'nın refakatinde göklere doğru yükselmeye başlar. Bu yolculuk esnasında sırasıyla şu feleklerden geçilir:

1. Ay feleği. Mânevî yolculuğun bu ilk basamağında bir Hint ârifi olan Cihan Dost ile karşılaşılır (bu zat büyük bir ihtimalle Bişvamitra'dır). Tefekkür ve teemmül üzere olan Cihan Dost, Mevlânâ'dan

yeni gelenin kim olduğunu öğrenip onunla tanıştıktan sonra şaire çeşitli sorular sorar. Maksat onun ruhanî tekâmül seviyesini ölçmektir. Şair bu mülâkattan başarı ile çıkar. Daha sonra adı Yargamîd olan "tavâsîn deresi"ne ulaşılır. Burada Buda, Zerdüş, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'in "tâsînler"iyle, yani bu kişileri ve onların insanlığa getirdiklerini öz-lü biçimde anlatan "levhalar"la karşılaşılır. İkbâl bu levhaları tasvir etmekte, onların arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. Bu dört büyük levha ile dört büyük sima, dört büyük medeniyetin temsilcileri durumundadır. İkbâl gerek burada gerekse daha sonraki bölümlerde adı geçen medeniyetleri ciddi bir eleştiriye tâbi tutarak mânevî yolculuğuna devam eder.

2. Utârid (Merkür) feleği. Burada bir yandan Cemâleddîn-i Efgânî, Said Halim Paşa gibi İslâm dünyasının ünlü fikir ve aksiyon adamlarıyla, bir yandan da Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bistâmî gibi büyük sülûflerle karşılaşılır. Bu durum İkbâl'e İslâm medeniyetini bir süzgeçten geçirme fırsatı verir. Efgânî Rus halkına bir mesaj gönderir ve emperyalizmin gayri insanî yönlerini gördüğü için Marks'ı över; ancak "meleksiz bir peygamber" (dinsiz ve ateist) olduğu için de onu yerer. Said Halim Paşa ile konuşulacak en önemli konu, İslâm'ın Batı dünyasına doğru hızla koşmasının ortaya çıkardığı problemlerdir. Özellikle hızla Batıcı bir yol takip eden Türk toplumunun bir temsilcisini orada bulmak şair için son derece önemli bir hadisedir.

İkbâl bu âlemden itibaren artık Mevlânâ'nın kendisine verdiği "Zinderûd" (yaşayan ırmak) adıyla bilinecektir (beyit 514). Irmak sembolü Goethe'nin "Mahomets Gesang" (Muhammed'in nağmeleri) adlı şiirinde de kullanılmıştır. Orada Hz. Peygamber bu pınardan çıkan ve daha sonra bütün öteki akarsuları sinesinde toplayarak ilâhî ummana ulaşan ırmağa benzetilmiştir. Irmak sembolü aynı anlamda İslâm literatüründe de kullanılmıştır.

3. Zühre (Venüs) feleği. Burası eski İran tanrısı Marduh ve Araplar'ın tanrısı Baal gibi putların diyarıdır. Zulmün büyük temsilcileri firavunlar, Lord Kitchener'ler de (Sudan'da Mehdî hareketini bastıran İngiliz) burada ikamet etmektedirler. Putlar memnundurlar, çünkü insanlar yeniden "görünen"e tapmaya başlamışlardır. Firavunların, yani kudret sarhoşu olup gaybı hesaba katmayanların

sayısında da bir artış vardır. Bu âlemden hâkim olan zihniyet, "Fesat çıkar, böl ve hâkim ol" zihniyetidir. Şair burada İslâm dünyasının böyle bir siyasete mâruz kaldığını belirtir ve ırkçılık, maddî gelişme, makam ve şöhrat gibi "putlar" uğruna muhteşem iman ve ahlâk binasının fedâ edilmekte olduğundan yakınır.

4. Merih (Mars) feleği. İkbâl mânevî yolculuğunun bu safhasında, bugün Batı âleminde görülen teknoloji ağırlıklı medeniyetten çok üstün bir medeniyetle karşılaşır. Buranın sakinleri henüz ruhlarını bedenlerine satmamışlardır. Fakat onların da başlarında büyük bir belâ vardır. Şeytan (Famarz) İngiltere'den bir kadın kaçırması ve "siyaset" adı altında ne kadar hile ve kurnazlık varsa hepsini ona öğretmiştir. Kadın peygamberlik iddiasındadır. Ona göre dünyaya kadının hâkim olmadıkça, hatta erkeklerin dünyaya gelmesi önlenmedikçe huzur olmayacaktır. "İki vücudun birleşmesinden kurtulmak kadının tevhidî" olacaktır (beyit 1046). Mevlânâ burada Zinderûd'a şöyle der: "Bu yeni âyınli asrın mezhebine bak; dinsizlik terbiyesinin mahsulünü gör" (beyit 1047). *Câvîdnâme*'nin bu kısmında aslında faydalı olan bilim ve teknolojinin kurnaz ve hilekâr siyaset yüzünden yıkıcı hale sokulduğu anlatılır ve özellikle Mevlânâ'nın diliyle Batı medeniyeti derin bir tahlil ve tenkitten geçirilir.

5. Müşteri (Jüpiter) feleği. Şair burada Hallâc, "Gâlib" mahlasıyla tanınan Türk asıllı İranlı şair Mirza Esedullah Han ve 1852'de İran'da idam edilen Kurretülayn Tâhire gibi büyük sülûfî ve şairlerle karşılaşır. Gâlib ile şiir üstüne konuşulur. Hallâc, ayağının altında ateş bulunan âşıkların önderidir. Onlara cennette emin bir yer teklif edilmiş, fakat onlar kâinatın sonsuzluğu içinde dâimî bir hareket halinde tercih etmişlerdir. Allah'ın âyetlerinin sonsuz olduğu bir âlemden âşık bir yerde nasıl kapanıp kalabilir! Bu arada şeytanla karşılaşılır; onun da derdi, büyük bir kolaylıkla zafer üstüne zafer kazanmanın getirdiği bıkkınlıktır. İnsanlar artık onu yormamakta, her istediğini yapmaktadırlar. Şeytan derdini şöyle anlatır: "Boynumu bükecek yiğit istiyorum; her emrimi yerine getiren kullardan bıktım". İkbâl'in bu âlemi anlatırken işlediği tema, acı çekmenin benliğin idrak ve takviyesi üzerindeki derin etkileridir.

6. Zühal (Satürn) feleği. Cehennem bile kabul etmediği hainler ve sefiller

bu felekte dolaşmaktadırlar. Bunlar arasında önde gelen iki kişi Mîr Sâdık ve Mîr Câfer'dir. Her ikisi de düşmanla iş birliği yapmış, vatanlarına ihanet etmişlerdir. Daha sonra Hindistan'ın ruhu ile karşılaşılır. İktbal burada Hint cemiyetini öne sürerek bütün Doğu topluluklarının mâzilerine körü körüne bağlılıklarını tenkit eder. Katı gelenekçilik fanuslarındaki alevi söndürmüş ve onlara "eski örneklerden bir hapisane yapmıştır" (beyit 1307). Onlar kendi sırlarını (imkân ve kabiliyetlerini) unuttukları için artık kendi sazlarını çalamamaktadırlar. "Sabır ve cebir" onların hayat felsefesi olmuştur.

Felekler ötesi. Burada karşılaşılan en önemli sima, kalbi mümin kafası kâfir olan Alman filozofu Nietzsche'dir. O "darağacı olmayan Hallâc"tır (beyit 1357). Bu filozof her şeyi akılla ölçen, aşkı kapıdan içeri sokmak istemeyen, dini bile bir törenden ibaret sayan Avrupa'nın kafasına tokmak indirdi. Ne yazık ki İktbal'e göre kendisi de "lâ"da kaldı ve "il-lâ"yı söyleyip tevhide varamadı. Bu onun "abdühü" makamını bilmemesinden ileri geliyordu (beyit 1373).

Daha sonra cennet-i firdevse hareket edilir. Şair burada mâna âleminin uzun bir tasvirini yapar; akıl (kıyas) ile kalbi (derunî tecrübe) karşılaştırır. Bu arada Şerefünisâ'nın (Keşmir halkının mânevî önderi ve Lahor Valisi Abdüssamed Han'ın kızı) sarayına gidilir ve orada Keşmir'in dertleri dile getirilir. Kılıç (maddî güç) ve Kur'an'ın birlikte bulunmasının şart olduğu ifade edilir. Burada ayrıca Ali Hemedânî, Molla Tâhir Ganî, Nâdir Şah ve Tîpû Sultan'la da sohbet edilir. Özellikle devlet adamlarıyla yapılan konuşmalarda Türkler, İranlılar ve Araplar'ın Batı medeniyetinin cazibesine kapılmalarının tehlikelerine işaret edilir. İktbal çok meşhur olan şu beytini burada söyler: "Daha çabuk ol, vuruşun daha sert olsun; yoksa iki cihanda bedbaht olursun" (beyit 1454). Hüriler Zinderüd'dan bir süre kendileriyle kalmasını rica ederler. Ateş ve şiir sahibi Zinderüd kalamayacağını söyler; çünkü o âşıktır ve âşik "ibn sebîl"dir (gezgin). Nihayet huzura doğru yolculuk başlar. Cebrâil mi'râcin son hal-kasında Hz. Peygamber'i nasıl yalnız bıraktıysa Mevlânâ da Zinderüd'u yalnız bırakır. İnsan ilâhî huzura tek başına gitmek durumundadır. Burada cemâl'in nidasını duyar. Kendisine ilâhî tecellî, Allah-insan ilişkisi, insanın nasıl bir varlık olması gerektiği hususunda bilgiler verilir. Sonra celâl'in tecellisine nâil olur.

İktbal'in iman, ahlâk, aşk ve kudrete dayanan "ene" felsefesinin bir özeti eserin bu son kısmında yer alır.

Göklere yolculuk çok eski zamanlardan beri çeşitli kültürlerde edebî bir tema olarak kullanılmıştır. Zerdüş'ten geleceğinin *Arda Virâfnâme*'si, Arda Viraf'ın Ahura Mazda'nın huzuruna kadar ulaştığı bir seyahati anlatır. Benzer eserler eski Çin, Mısır ve Yunan kültürlerinde de vardır. İslâm'daki mi'râc motifinin, çeşitli müslüman müelliflerin bu konudaki eserleri yanında, Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve İbnü'l-Arabî'nin eserleri vasıtasıyla bu alanın en ünlü eserlerinden biri olan Dante'nin *İlâhî Komedya*'sına ilham kaynağı olduğu Asin Palacios ve Enrica Cerulli gibi araştırmacılar tarafından ispatlanmıştır. Goethe'nin *Faust*'u da bu alanın önemli eserlerinden sayılır. *Câvîdnâme*, bu geleneğin son ve yüksek örneklerinden biri olup göklere yükseliş, çeşitli gezegenlerde veya gök tabakalarında iyi ve kötü ruhlarla, şeytan ve meleklerle karşılaşma, konuşma, cennet, cehennem, ilâhî huzura ve en yüksek mutluluk ülkesine kavuşma gibi türün başlıca ortak konuları bu eserde de vardır. Ayrıca *Câvîdnâme* ile *İlâhî Komedya* arasında meselâ Utârid, Merih, Müşteri ile ilgili müşahedelerde, yine *Câvîdnâme* ile *Faust* arasında özellikle Allah-İblîs diyaloguyla ilgili ifadelerde benzerlikler görülmektedir. Ancak bunlar söz konusu edebî türün geleneksel üslubu olup *Câvîdnâme*'nin orijinalitesini zedelemmez.

İslâm dünyasında Farsça olarak yazılmış manzum eserler zincirinin çok önemli bir halkasını oluşturan *Câvîdnâme*, Muhammed İktbal'in şiir hayatının bir şaheseri sayılır. Eser neşredildiği zaman (Lahor 1932), İktbal daha önce kaleme aldığı *Esrâr-ı Hôdî* (Lahor 1915), *Rumûz-ı Bîhûdî* (Lahor 1918), *Peyâm-ı Meşnûk* (Lahor 1923), *Zebûr-ı Acem* (Lahor 1927) gibi şiir kitapları ve *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore 1930) gibi nesirleriyle bir mütefekkir-şair olarak ününün doruğundaydı. Gerekle bu Farsça eserlerde, gerekse Urduca yazılmış başka eserlerindeki duygu ve düşüncelerin önemli bir kısmı, *Câvîdnâme*'de parlak bir dil ve tefekkür seviyesiyle tekrar ortaya konmuştur.

Câvîdnâme ilk defa Lahor'da 1932'de basılmış, sonraki yıllarda da birçok baskısı yapılmış ve İktbal'in öteki eserleri gibi başlıca dünya dillerine tercüme edilmiştir. Bunlardan Alessandro Bausa-

ni'nin yaptığı İtalyanca tercüme *Il Poema Celeste* (Roma 1952), Annemarie Schimmel'in hazırladığı Almanca tercüme *Das Buch der Ewigkeit* (Münih 1952), yine Schimmel'in yaptığı açıklamalı Türkçe tercüme *Câvîdnâme* (Ankara 1958, 1989) adlarıyla yayımlanmıştır. Eserin Fransızca tercümesi *Le Livre de l'Eternité* adıyla Muhammed Mukrî ve Eva Meyero-vitch tarafından yapılmıştır (Paris 1962). Mahmud Ahmed'in İngilizce manzum tercümesi *Pilgrimage of Eternity* (Lahor 1961, 1964), A. J. Arberry'nin yaptığı tercüme *Javid Nama* (London 1966) başlığını taşır. İn'âmullah Han Nâsir ve Asgar Hüseyin Han Nâzir'in birlikte hazırladıkları Urduca manzum tercüme (Lahor 1966) çeşitli Hint dillerinde daha başka manzum ve mensur tercüme takip etmiştir (Karaçi 1967; Mültan 1973; Lahor 1976, 1977). Muhammed Saîd Cemâleddin, 1972'de Kahire Aynişems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırladığı doktora tezi içinde *Câvîdnâme*'nin Arapça tercümesini de yapmış ve bu tercüme daha sonra *Risâletü'l-ḥulûd ev Câvîdnâme* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1974). Hüseyin Mücîb el-Misrî de eseri manzum olarak Arapça'ya çevirmiş ve *Fi's-Semâ* başlığıyla neşretmiştir (Kahire 1973).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed İktbal, *Câvîdnâme* (Külliyât içinde, nşr. Ahmed Serûş), Tahran 1343; a.e. (trc. A. Schimmel), Ankara 1989, ayrıca bk. mütercimnin önsözü, s. V-XLIV; S. A. Vahid, *Glimpses of Iqbal*, Karaçi 1974, s. 173-174; Khurshid Alam, "The Vision of Utopia in Javeed Nama", *Iqbal: A Critical Study* (nşr. M. H. Siddiqui), Lahore 1977, s. 51-58; N. M. Khan, "Javeed Nama: In Iqbals Own Words", a.e., s. 102-107; Saiyed Abdul Hai, *Iqbal The Philosopher*, Dacca 1980, s. 60-66; Ahmed Muavvad, *el-'Allâme Muḥammed İktbal*, Kahire 1980, s. 262-266; M. Maruf, "Javeed Nama: A Study of the World Civilization", *Iqbal Congress Papers* (University of the Pancab), Lahore 9-11 November 1983, V/II, s. 229-241.

MEHMET S. AYDIN

CAWNPUR

(bk. KANPÜR).

CEALİYYÜN

(الجميلون)

Sudan'da bir kabile grubu.

Esasını, yerleşik hayata geçmiş olan ve daha ziyade Dongola'dan güneydeki Sabalûka'ya kadar uzanan sahalarda yaşayan kabileler teşkil etmektedir. Kor-